

TÍZ NAP CSEHSZLOVÁKIÁBAN

NAPLÓ A SZOCIALIZMUS ÚTJAINAK SAJÁTOSságAIRÓL

STEINITZ TIBOR

Július 31., szerda

A kelebiai állomás plakátokkal, zászlókkal kiadósan felcicomázva köszönti az utast. Megfejttem, hogy a IX. VIT feliratok a szófiai világifjúsági találkozóra utazóknak szólnak, nem nekünk, akik északnak megyünk.

Eszembe jut beszélgetésem B.-vel, aki a jugoszláv ifjúsági küldöttség tagjaként részt vett a találkozó előkészítésén, és már hetekkel ezelőtt mesélte, hogy a VIT szektás jellegű lesz. A Komszomol küldöttsége volt a hangadó, és B. jól megfigyelte, hogyan és milyen taktikával igazodtak hozzá a többi küldöttek, ami kicsiben tükrözte a szocialista országok viszonyulását a Szovjetunióhoz.

A varsói ötök levelének a hatása a VIT-en is megéreződött; a csehszlovák küldöttek egy részét karhatalommal, igen durván kitoloncolták Bulgáriából. A fiatalok most a jugoszláv határon csücsülnek, és elkeseredésükben máglyát raktak a világtalálkozót ünneplő felirataikból.

Az útlevel- és vámvizsgálat közben a vonat elején, végén és közepén vigyázállásba merevedett határvadászok állnak. A komor képet feloldja egy idillikus jelenet: az állomásépület mögül csirkék futottak elő, és a vagonablakokból kenyérmorzsát szórnak a szemező, futkosó aprójószágoknak.

Este 10 órakor Budapestre érkezünk. Megveszem az Esti Hírlapot, és szeretnék kinyújtózni. A szerelvényben van egy jugoszláv hálókocsi. A „Belgrád—Prága” felirat mellett tábla: „Van üres fekhely.” Minden hely üres.

Feszült a helyzet Közép-Európában, és a nyári turistaidényben magam vagyok a hosszú kék vagonban. Nyúlhatna testem, mint a Ionesco-darabban, fülkéről fülkére, és betöltené a riasztó úrt...

Harminc évvel ezelőtt is Csehszlovákia körül zajlottak az események. Utolsó diákévetemet töltöttem 1938-ban, és P.-nél voltam vendégségben a Split melletti Kaštelban. Lehet, hogy tévedek, de úgy rémlik, hogy augusztus 20-án hallgattuk Hitler beszédét a rádióban. Tonnamilliókkal dobálózott: Németország ennyi millió tonna acélt gyárt, ennyi millió szent bányászik stb. A fülemben van ordító hangja, amely donnát rikácsolt tonna helyett. A millió „donnaáknak” élettérre volt szüksége! Csehszlovákia bekebelezése küszöbön állt.

Sok százan tüntettünk aznap este, munkás- és diákifjak a tenger-

parton. Gyönyörűséggel lobbantottunk lángra egy horogkeresztes zászlót, és önkénteseknek iratkoztunk fel Csehszlovákia védelmére. A Szovjetunió volt akkoriban az egyetlen ország, amely hajlandó volt harcolni Csehszlovákiáért, habár csak közvetve volt kötelezve: ha Franciaország hadba száll szövetségességért.

Franciaország (és Anglia) feláldozta Csehszlovákiát. Egy évvel később a lengyel határon kényszerültek háborúba.

Hanyatt fekvé beleolvasok az Esti Hírlapba. Szélgjegyzetben emlékezik meg a szovjet—csehszlovák tárgyalásról, amely harmadik napja tart Čiernán. A szovjet és magyar határ közelében fekvő csehszlovák falu Ágcsernyő néven szerepel a magyar helységnévtárban, értesülök a lapból. A szélgjegyzet valóban az események szélét érinti, amikor megállapítja: „Kinek használt hát, hogy Ágcsernyő nyitánya felpaprikázott légkörben, már-már hisztérikus hangulatban zajlott?” A lap megmondja, hogy ezért a csehszlovák újságíró-kollégák, a sajtó és a rádió emberei felelősek.

A többi keleti szocialista országokkal ellentétben a magyar sajtó eddig szordinóval írt. Az „elvtársi aggodalom” szavát hallatta, amit azzal igyekeztem magyarázni, hogy még mindig traumatizálja őket 1956. A csehszlovákiai fejleményeket pedig a legjobb vagy a legrosszabb akarrattal sem lehet összevetni a Rákosi-korszakot követő eseményekkel. Csehszlovákiában lege artis, politikai eszközökkel számolták fel a Novotny-rendszert, és Dubčekék ismét vonzóvá, ígéretenessé tették a lejáratott eszmét és pártot.

A megérdemelt dicséret helyett a varsói levelet kapták. Aláírói „internacionalista kötelességüknek tartják”, hogy erőszakosan is „megadjanak minden támogatást”, az ellenforradalmi veszély letörésére, abban az országban, amelyben a munkásosztály és újszólván az egész nép felzárkózott a párt mellé. Veszélyes ez a kérés és hívás nélküli tukmált segély. Az ideológia piedesztáljára emelik a beavatkozást egy szuverén szocialista ország belügyébe.

Augusztus 1., csütörtök

Az ablakon át, mint dokumentumfilmen, nézem Csehszlovákiát. Jól benn járunk az országban, amikor feljegyzem: sok emelődarut és mégis kevés építkezést látok; szomorú, hogy a burgonyatermeléséről világhírű országban gyomos krumpliföldek is vannak.

Déltájban értünk Prágába. A központi vasútállomás előtt hiába várok taxira. Megmarkolom a bőröndöm fogantyúját, és a velenceiek szokásos útmutató tanácsát követem: drìo a la zente, ami tájszólásban anynyit jelent, kövesse az embereket. Sodródok az embertömeggel.

A Vencel téren, a Zemedelske Novinyban szerzem első értesüléseimet. A földműves napilap szerkesztősége a csehszlovák megújulás avangarde-ja.

Közvetítésükkel szállodai szobához jutok, és a kórhajtásnyira levő Rude Pravo épületében folytatom a tudakozódást. Napi jelentkezésre vagyok ítélve, ezért csak a legfrissebb hírek érdekelnek, és nem hallgatom a szívesen felkínált „mélyebb okfejtést”, az elméleti eszmetuttatásokat. Fültanúja lehetek egy Pozsonnyal folytatott telefonbeszélgetésnek. A szlovák fővárosban már tudják, hogy az ágcsernyői tárgya-

lás hamarosan befejeződik, és szenzációnak számít a hír, hogy a var-sói levelet levették a napirendről.

A délutáni órákban mégis késik a hivatalos közlemény. Végre 4 óra után hallom a rádióban — kínlódom a cseh beszédshözeggel, közben állandóan nevetésre ingerel a selypítő cseh hanghordozás — a szük-zsavú közleményt. Az érdemleges szöveg rövidebb, mint a tanácskozá-son résztvevők névsora.

A „közös közlemény” nem nyújt érdemleges támpontot: „Az SZKP politikai bizottsága és a CSKP elnökségének találkozója a teljes nyilt-ság, őszinteség és kölcsönös megértés légkörében folyt . . . a marxizmus —leninizmus és a proletár nemzetköziség elvein alapuló hagyományos baráti kapcsolatok további fejlesztésére és erősítésére.” Ennyi az egész. Még egy mondat következik a szöveg végén, és a meglepetés: „A Bolgár Kommunista Párt, a Magyar Szocialista Munkáspárt, a Német Szocia-lista Egységpárt, a Lengyel Egyesült Munkás Párt, a Szovjetunió Kom-munista Pártja és Csehszlovákia Kommunista Pártja képviselői augusz-tus 3-án találkoznak Pozsonyban.”

A tervezett egy nap helyett négy napig tárgyaltak Ágcsernyón. Vajúd-tak a hegyek, és ez a nyúlfarknyi közlemény született belőle.

Megbízható hírforrásból hallom, hogy a tárgyalás első két napján Selyeszt, az ukrán párt első titkára „csizmával gázolt a csehszlovák küldöttségbe” — mondják szó szerint. Miért állították vagy állt éppen a simára borotvált, lámafejű Selyeszt csatásonba? A szlovák területtel határos Ukrajnában talán nem nézik jó szemmel, hogy a szlovákok és a csehek szövetségi államformát készítenek elő? A fertőzés veszélyétől fél Selyeszt, aki az idén többször is dörgött a nacionalizmus ellen? A „nemzeti kérdés” bizonyos vetületét valamelyest láttam a Szovjet-unióban. Tamerlán egykori fővárosában, Szamarkandban, Üzbegisztán-ban, csak elvétve találkoztam üzbég nyelvű felirattal.

A hírek szerint a csehszlovák küldöttség maradi vagy neosztalinista tagjai, Bilak, Barbirek, Kolder, Rigo, Švestka, Piller is, következetesen tartották magukat a Központi Bizottságtól kapott felhatalmazáshoz. Nem következett be az, amire a szovjet küldöttség számított: a polit-büro nem tudott ellentétet szítani a csehszlovák elnökség tagjai között. Ezután ütött meg Brezsnyev enyhébb hangokat.

Mindenki meglepetéssel beszélt az egyedülálló „tüneményről”, hogy a komplett szovjet politikai bizottság egy álló hétig extra muros tartó-zódik. Úgy látszik, a felelősséget a bizonytalan kimenetelű tárgyalásért csak közösen merik vállalni. Vannak, akik tudni vélik, hogy Brezsnyev-nek felhánytorgatták, miért nem volt erélyesebb decemberben, amikor a bukásban levő Novotny segítségül hívta Prágába. Ezek, persze, csak feltételezések.

Az ágcsernyói értekezlet menetéről a nagyközönség eddig semmit sem tudott meg, a közlemény dodonai, ezért érthető izgalomban van az or-szág. Prágában kisebb menetek vonultak a belváros utcáin, és feliratot cipeltek: „Az igazságot akarjuk tudni!” Városszerte kézzel írott röpla-pokat osztogattak: „Jöjjön este 9 órakor nagygyűlésre az Óvárosi tér-re!”

Este 7 órakor Ludvík Svoboda államelnök beszélt a televízióban, de nem tudta megnyugtatni hallgatóit, mert a közlemény szövegére hivat-kozott, amiből senki sem tudott semmit sem kihámozni, még a vén politikai rókák sem, akiket megfigyelőknek titulál a sajtó. Nagyon sok

nyüzsgött akkoriban ezekből Prágában, és sokan nem a legjobb szándékkal. Voltak közöttük hétpróbás antikommunisták, „kremlinológusok”, és újsütetű „prágológusok” is.

Este 9 órakor az Óvárosi téren hatalmas tömeg verődött össze. Velük együtt értem meg a fordulatokban gazdag újabb kori cseh történelem izgalmas óráit.

A Magyar Szónak küldött telefonjelentéséből idézek: Az ősi városa háza majd ötszáz éves óráján az elmúlás jelképe, a kőcsontváz kilencet kondított a harangon. Husz János monumentális szobra körül tízezres tömeg tolongott. A mester hallgatagon és emlékeztetően emelkedett a gyülekezet fölé. A szobor magasba nyúló fejére felmászott egy legény, és az ország zászlóját lengette. — Szabad köztársaságot akarunk, szocializmust, szabadságot, emberiséget! — kiáltották. — Éljen Tito, éljen Jugoszlávia! — hangzott fel minduntalan, majd ismét követelően: — Az igazságot akarjuk megtudni!

Valamivel tíz óra előtt megjelent a tér egyik barokk palotájának az erkélyén Josef Smrkovsky, a nemzetgyűlés elnöke, aki néhány órával azelőtt érkezett Prágába az ágcsernyői tanácskozásról.

Jellemző a CSKP rugalmasságára és új szellemére, hogy a vezető elvtársak, a nappal és az éjjel bármely órájában, megjelennek a spontánul keletkező gyűléseken, és a helyszínen gyakorolják a párt vezető szerepét.

Az idős Smrkovsky, a tárgyalás és az út fáradalmi ellenére, kiválóan szónokolt, mondhatni, párbeszédet folytatott a tömeggel. Beszámolóját közvetlen társalgással alakította át.

Emlékeztette a nagygyűlést, hogy a küldöttség két feladatot kapott a néptől és a párttól: — Első utasításunk az volt, védjük meg azt az utat, amelyen a párt és a Nemzeti Front ez év januárjában elindult — mondta Smrkovsky. — Tovább akarjuk fejleszteni a szocializmust, amely demokratikus, emberibb és szebb lesz, mint ezelőtt volt. Elmondhatom, hogy ennek érdekében teljes sikert értünk el. Az országban a csehek és a szlovákok fognak dönteni, mert a mi dolgunk, milyen szocializmust építünk. Emlékeztetek arra is, vegyük tudomásul, hogy itt kisebbségek, magyarok, németek, ukránok és lengyelek is élnek, és ez az ország nekik is hazájuk.

Következő megbízatásunk az volt — hangzott az erkélyről —, ne engedjük meg, hogy szakadás következzen be köztünk és a szocialista országok, köztünk és a Szovjetunió között. Erre vonatkozóan jó hírt hozok. Megállapodtunk abban, hogy az eddigi viták és egymás bírálata semmihez sem vezet, ehelyett gazdasági és egyéb együttműködésünkről kell tanácskozni. Felejtsük el — kiáltotta a tömegbe Smrkovsky —, hogy volt holmi varsói ötös értekezlet.

A szónokot fűttyők és „Nem!” kiáltások állították meg. Ezután egyszerre és hirtelen, a hatalmas teret betöltve, feldübörgött: „Éljen Tito!” Az éltetést percekig tartó taps követte.

Smrkovsky felkapta a jelszót: — Én is azt mondom: éljen Tito elvtárs! De engedjék meg, hogy tovább beszéljek: megállapodtunk abban, hogy szombaton Pozsonyban találkozunk. Szombaton az öt szocialista országgal együtt közleményt készítünk. Azonban nem tárgyalunk a mi csehszlovákiai ügyeinkről, mert az a mi dolgunk. Arról fogunk beszélni, miként működünk együtt gazdasági téren, a munkásmozgalom és az európai szocialista mozgalmak egységéről tárgyalunk, arról, hogy

őrizzük meg a békét Európában. A találkozót rövid lesz — mondta a szónok. — Csak egy napig tart, szombaton befejezzük, és este megtudjuk, hogy miben állapodtunk meg.

A tömeg ezután a legnépszerűbb vezető embert, Dubčekot követelte. Smrkovsky ismét a mikrofonhoz lépett: — Hagyják pihenni Dubček elvtársat, alig három órát aludt az elmúlt napokban, és hét hónap óta hordozza vállán az ország ügyeit. Ugyanezt mondaná szlovákul (felkiáltások: „Nem baj, megértjük!”), amit én prágai cseh tájnyelven az imént közöltem. Legyenek meggyőződve, egyformán gondolkodunk, ugyanazt mondjuk.

A tömeg csöndben széteszlott, csak kisebb csoportok vonultak a Központi Bizottság épülete elé, ahol pirkadatig tüntettek.

A testvérországok sajtójában reakciós tüntető csoportokról írtak.

Augusztus 2., péntek

Csehszlovákiában új sajtótörvény készül. Szakkörökben hallom, hogy a francia sajtótörvényt vették alapul, és adottságaikhoz idomítják. A cenzúrát júniusban törvénnyel megszüntették, gyakorlatilag azonban már tavasz óta nem alkalmazzák. Értetülök, hogy a pártelnökség Ágcsernyőről táviratilag megbízta a KB titkárságát, hogy állítson le minden vitairást a sajtóban. Az újságírók önfegyelmezést vállaltak, a szerkesztőségek elhatározták — de, mondják, csak átmenetileg —, hogy megzabolazzák magukat.

A szovjet sajtó is egyszerűen abbahagyta a támadásokat. Jellemző bennfentes részletet mesélnek Ágcsernyőről. Brezsnyev tárgyalás közben behívatta szárnysegédét, és utasította, telefonálja meg Moszkvába parancsát a sajtónak.

A varsói partnerek mégis folytatják a sajtóhadjáratot, Magyarország kivételével. A budapesti kollégák taszisztákká váltak: csak a Taszsiroda hivatalos közleményeit közvetítik.

Moszkva, de a többi szocialista főváros is, mindig érzékenyen sziszzen fel a sajtóhangokra. Nem akarják megérteni, hogy agitpropok nélkül, önállóan gondolkozó és mérlegelő szerkesztőségi „politikai központok” is létezhetnek; hogy a lapok írásai eltérhetnek a kormány vagy a külügy napi, gyakorlati politikájától, és mindemellett következetesen szocialista nézeteket hirdetnek. Az agitprophoz, a cenzúrához, az uniformizált véleménynyilvánításhoz szoktatott fül számára sértő a Literarni Listy, az írók lapjának a hangneme. A negyedmillió példányban megjelenő hetilap (napilappá akarják tenni) néha persze túlló a célon. A hosszú éjszaka után a csehszlovákok sütkéreznek a sajtószabadságban, és fiatalos, duhajos kedvvel nyújtózkodnak a megtisztult levegőben. Azonban elég komoly, tartózkodó és higgadt nép a cseh ahhoz, hogy a felszabadult játékos kedvet hamarosan kövesse a megállapodás.

Moszkvában nyilvánvalóan szentségtörésnek tekintik, ha egy író viszájára meri fordítani a dolgokat, ha „felesel”. Milan Kundera a bűnbak Literarni Listyben kísérti meg a csalhatatlan istenséget: „Képzeld el az elgondolhatatlant — írta Kundera —, hogy képviselőink jegyzéket menesztenek Moszkvába, és tiltakoznak a szovjet bíróságok eljárása ellen, az értelmiségiek s a főiskolások ellen vezetett könyörte-

len pörök miatt, jegyzéket intéznek a szovjet marxizmus meddősége miatt, a neosztalinizmus veszélye ellen, és megállapítanak (amint ők megállapítják rólunk), hogy ez nem tekinthető szovjet belügynek, mert az egész nemzetközi kommunista mozgalmat érinti, és a szovjet helyzet csorbítja a mozgalom tekintélyét; mindezzért önfenntartásunk érdekében követeljük, hogy változtassanak az állapoton.” Ilyen írásokra merészkedett a Literarni Listy!

Értesülök, hogy a szovjet fél Ágcsernyón beleegyezett abba, hogy a pozsonyi értekezletig, tehát holnapig, kivonja csapatait Csehszlovákiából, amelyek egy hónappal elodázták kivonulásukat, az ún. törzskari hadgyarkolatok befejezése után.

Végre kivonják a csapatokat! Dühítő volt, hogy lovat adtak a reakciós sajtó alá, amely olyan élvezettel írt a fegyveres beavatkozásról, olyan kéjelegve latolgatta, hogy nagyon is kilógott a lóláb: a nyugati reakció nemcsak várta, hanem kívánta is, hogy a szovjet egységek megszállják az ország nyugati határát, hogy végleg benmaradjanak. Jobb argumentumot keresve sem találtak volna a kelet—nyugati oldódás megállítására.

Dzur hadügyminiszter kijelentette, hogy a csehszlovák hadsereg (mintegy 200 ezer főre becsülik) jól felszerelt, és felkészült a nyugati határok védelmére. A szakértők szerint képes arra, hogy megfelelő számú óráig védelmezze a „vasháromszöget”, mindaddig, amíg megérkezik a szövetségesek segítye.

A csehszlovák állampolitika és az ország védelmi stratégiája szervesen a Varsói Szerződéshez fűződik. Prchlík tábornok súlyosan megbírált kijelentése nem a Varsói Szerződést érintette, hanem a parancsnoklás egyoldalú, „egyhatalmi” módszerét. A csehszlovák ember gondolkodásába már régen, a német megszállás óta, beivódott a tudat, hogy keleti szövetségre kell támaszkodnia. Nem is a kommunista vezetőség indult el ezen az úton.

De Gaulle emlékiratában idézi Beneš politikai credóját. A polgári Csehszlovákia elnöke 1943 decemberében baráti, együttműködési és segítségnyújtási szerződést kötött Sztalinnal. Moszkvából Londonba, majd január 2-án Algériába utazott az emigrációban élő csehszlovák elnök.

— Beneš — írja De Gaulle — értesített moszkvai beszélgetéseiről. Lefestette előttem Sztalint, aki tartózkodó javaslataiban, de eltökélt szándékai vannak, minden európai problémáról elkendőzött, de igen határozott álláspontja van. Ezután kifejtette előttem politikáját. „Nézzén a térképre — mondta Beneš. — Az oroszok a Kárpátokra érkeznek, a nyugatiak viszont nem egyhamar szállnak partra Franciaországban, hazámat tehát a Vörös Hadsereg szabadítja fel a németek alól. Hogy vissza tudjam állítani kormányzatomat, Sztalinnal kellett megegyeznem. A megállapodást olyan feltételekben kötöttem, hogy nem fogja terhelni Csehszlovákia függetlenségét. Megegyeztünk abban, hogy az orosz parancsnokság nem avatkozik politikai ügyeinkbe.”

De Gaulle szerint Beneš részletesen elemezte a csehszlovák országrészek problémáit, majd a következő végkövetkeztetésre jutott: „Amint látja, az oroszokkal való szövetség kategorikus imperativus.”

Az erőviszonyok eltolódtak, az európai kontinensen a Szovjetunió lett az első számú hatalom, elfoglalta azt a helyet, amelyet Németország tartott fél évszázadig.

Ha eltekintünk egy pillanatra az ideológiai komponenstől, érdekes

hasonlat tárul elénk. Az első világháborúban Németország nyugati szomszédai gazdaságilag, civilizációban is, fejlettebbek voltak, míg keleten a fejlődésben elmaradt óriási orosz birodalom határolta. A második világháborúban a hitleri Harmadik Birodalom még mindig a legnagyobb kontinentális hatalomnak érezte magát, és nem mérte föl, hogy keleten szilárd lábra állt az „agyaglábú óriás”. Németország vezetői kétszer is elszámították magukat, nagyhatalmi terjeszkedésük mindkétszer vereséggel járt.

A hasonlat teljességéért azt is meg kell mondani, hogy az első világháború után azt hitték, tévesen, hogy a győzelem eredménye és jelentősége a német haderő, a német nagyvezérkar megsemmisítése volt. Valójában az első világháború világtörténelmi eseménye az októberi forradalom volt. Következtessünk tovább: a második világháború legfontosabb eredménye nem a fasiszmus leverése volt, hanem a gyarmatbirodalmak széthullása, különösen egy új világhatalom, Kína porondra lépése. Sapienti sat!

Augusztus 3., szombat

Pozsonyról akkor hallott először a nagyvilág, amikor az austerlitz-i csata után a győztes Napóleon ott kötött békét az osztrák Ferenc császárral. Most másodszor beszél róla a világ.

A késő délutáni órákban háromezer ember leste az ősi városháza udvarán a hat szocialista ország vezetőinek az érkezését (Ulbrichtot néhány füttyszóval is köszöntötték). Ugyanabban a tükörteremben, ahol Talleyrand látta el kézjegyével a pozsonyi békeokmányt, írták alá a szocialista országok kommunista és munkáspártjainak a nyilatkozatát. Talán hosszabb életű lesz, mint a pozsonyi béke!

A szöveg csak a késő esti órákban került a nyilvánosság elé. Azt kerestem benne, amit minden csehszlovák: megadta-e az ország népének, hogy folytassa a megújodásnak nevezett, januárban megkezdett utat, a demokratikus szocializmus fejlesztését.

A több, mint 1500 szavas közleménynek a felén túl bukkantam a megnyugvást keltő sorokra: „Az értekezlet résztvevői kifejezésre juttatták szilárd törekvésüket, hogy minden tőlük telhetőt elkövetnek országuk sokoldalú együttműködésének elmélyítéséért, az egyenjogúság, a szuverenitás, a nemzeti függetlenség, a területi sérthetatlenség, a kölcsönös testvéri segélynyújtás és szolidaritás elvei alapján.”

Nyomban szemet szúrt, hogy a területi sérthetatlenség után nem következett a be nem avatkozás is, habár az elv ebbe a beidegződött szócsoporthoz tartozik — a bandungi értekezlet, illetve az 1955-ös belgrádi nyilatkozat óta. De ki törődik ilyen csekélységgel, ha megállapítja, hogy a szövegből kihagyták a varsói levél fenyegetéseit. Említés sem történt a varsói levélről.

Jól ismert fogalomkapcsolatok, szóhalmazok sorakoznak a pozsonyi nyilatkozatban, mégis exegetikus kísérletre szánom rá magam.

A nyilatkozat megállapítja, „soha senkinek sem engedik meg, hogy őket verjenek a szocialista államok közé, aláássák a szocialista rendszer alapjait”. A varsói levélben találok valami hasonlót: „Elfogadhatatlan, hogy idegen erők... eltávolítsák Csehszlovákiát a szocialista közösségből. Ez nem kizárólag a ti problémátok.”

A pozsonyi nyilatkozat hangneme tartózkodó, nincs utalás Csehszlovákiára, ellentétben a varsói levéllel, amely fenyegetően ismétli: „Nem látjátok a veszélyt... nem látjátok, hogy az ellenforradalom egyik állást a másik után foglalja el... Nem látjátok, hogy a párt elveszti a történések ellenőrzését...?”

A pozsonyi okmány is megállapítja: „... szigorúan és következetesen szem előtt tartják a szocialista társadalom építésének általános törvényszerűségeit, s mindenekelőtt erősítik a munkásosztály élcsapata, a kommunista párt vezető szerepét.” Valamivel odébb viszont ezt olvassuk: „... figyelembe veszi a nemzeti sajátosságokat és feltételeket.” Ezután megint előveszik a régi „vesszőparipát”: „engesztelhetetlen küzdelem a burzsoá ideológia ellen”. Különösen a művészetek terén lovagolják meg oly gyakran ezt a vesszőparipát, a dogmák védelmében.

A pozsonyi nyilatkozat azonban jól elkanyarodott a varsói levéltől, amely kísértetiesen emlékeztet a sztalin 48-ra. A varsói levél beavatkozást hirdetett: „Véleményünk szerint a Csehszlovákiában kialakult helyzet veszélybe hozta az ország szocialista alapjait, ami a többi szocialista ország létérdekét is fenyegeti.” A levél az „egészséges erőkhöz” fordul: „Tudjuk, hogy Csehszlovákiában vannak alkalmas erők...” Mindez szerencsére kimaradt a nyilatkozatból.

Két héttel ezelőtt nem az „elvtársi megvitatást” helyezték előtérbe. Jóllehet a pozsonyi nyilatkozat kompromisszum, mégis a józan ész győzelmét hirdeti. Felkísért még a varsói levél mögött rejlő szándék, azonban Dubček és teamje kemény helytállással megvédte hadállásait. A külső nyomás az ellenkezőjét váltotta ki annak, amiben a varsói ötök reménykedtek: a különböző árnyalatú konzervatívok és sztalinisták is meghátráltak az általános népi összefogás miatt.

Nem gyáva föllélegzés suhant át az országon, de megkönnyebbültek az emberek. A lelkek mélyén mégis felvetődik a pesszimista kérdés: mi történt tulajdonképpen Pozsonyban?

Augusztus 4., vasárnap

Utcai tüntetés zaja ugraszt ki az ágyból. Az ablakon át lépek ki a szálloda teraszára. Kis csoport fiatal vonul a kora reggeli órákban a néptelen úttesten. Odébb, a Rude Pravo szerkesztősége előtt megállnak, és zászlóikat, felirataikat emelgetve skandálnak. A teraszon három román nő tűnt fel. Kezüikkel hálóruhájukat fogták össze, nehogy kibuggyanjon keblük, és inkább ijedten, mint kíváncsian kérdezték: — Mit kiabálnak?

A felérkező hangokból csak a „Bratislava” szót vettem ki, azután jól értettem: „At žije (éljen) Tito!” Ezt lefordítottam a románoknak, amiktől láthatóan megnyugodtak, és visszabújtak szobájukba.

Délelőtt menetekkel találkoztam. Kisebb gyülekezetek verődtek össze az utcákon. A Vencel téren egy idős néni kézzel írott cédulát nyomott a kezembe: „Nagygyűlés 14 órakor az Óvárosi téren.” Telefonálok, és a fülkén felirat: „A teljes igazságot akarjuk tudni a pozsonyi megállapodásról!”

Napsütéses vasárnap van. Most értem meg, miért nevezik Prágát aranyvárosnak: az ódon palotasorok patinás faláról aranylóan verődik vissza a napfény.

A tíz évszázados város legszebb tere az Óvárosi tér. A két tornyú Tyn templom, a gót városháza, reneszánsz és barokk paloták keretezik a teret, amelynek közepén Husz János emlékműve áll. A gótikus városháza az egyetlen romos épület Prágában. A palota egyik szárnyát a németek robbantották fel kivonulásuk előtt, és a csehek meghagyták az üszkös kőfalakat, hogy emlékeztessenek a megszállásra.

Az utóbbi hetekben a Hyde Park szokásai költöztek az Óvárosi térre: mint a londoni parkban, szónokok bukkanak fel, kis embercsoportok fogják körül őket, és hegyezett fülekkel, az angolokhoz hasonló hidegvérrel és türelemmel hallgatják az agitálót. Élvezik a gyülekezési jog rendőrségmentes gyakorlását. A gyülekezések heveskedés nélkül, mondhatni, kedélyesen vitatkozó, hangulatos kis csoportokká alakulnak. Mindennapos jelenség ez az Óvárosi téren meg a Příkopén, a néhai vársáncról elnevezett forgalmas sugárúton.

Kora délután néhány ezren gyűltek össze Husz mester szobránál. A magiszter bronzfeje mellett egy táblát tartanak: „Pozsony?” A gyülekezet feleletet vár a kérdésre.

A pozsonyi nyilatkozat szövegéből agyonhangoztatott hittételek, évek óta zsinatolt dogmák hangzanak a gondolkozásra érett néphez. Husz János népéhez.

A Dikobraz éleclap utóbbi számának címlapján Husz látható: a máglyán égetik el, és a megégetetéséről szóló ítéletet öt teológiai doktori tógába öitözött bíró mondja ki.

A konstanzi zsinat sok eltévelyedéssel és eretnekséggel vádolta Johan Hussus Boemust. Követelték tőle, ismerje el, hogy a pápa az egyház feje, hogy a bíbornoki kar az egyház teste, amelynek feltétel nélküli engedelmességgel tartozik. A zsinat rá akarta sütni Huszra, hogy úrvacsora dolgában tagadja az átlényegülést.

Husz mester viszont vallotta, hogy a pápának nem hadak indítása a feladata, hanem az, hogy az ellenségeiért is imádkozzék, követelte, hogy a tételeiről tárgyaljanak, és nem volt hajlandó bizonyítás nélkül elfogadni állításainak elítélését. Tiltakozott, hogy olyan dolgok visszavonására kényszerítik, amelyeket sose hirdetett; követelte, hogy Csehországnak egyházi téren ugyanolyan jogai legyenek, mint más államnak.

Eretnekséggel, a hittételek revizionizmusával, vádolták ezért Husz mestert. A zsinat elé azonban csak akkor állították, amikor tanai veszélyeztették a királyok és a földesurak pozícióit, amikor félni kezdtek, hogy a prágai Betlehem templom prédikátorának példamutatása elterjedhet. Azért vetették máglyára, mert a szószékről a birtokosok népnépszerűsége ellen dörgött, az egyházi birtok felosztását követelte. Követői, a taborítók, már a jobbgység eltörléséért és a köztársasági államrendért harcoltak.

Öt és fél évszázad távlatából aktuálisan kísért fel Husz emléke.

Németh László Husz János drámája politikai színezetű tapsvihart váltana ki, mert azt mondatja főszereplőjével: „A világnak látnia kell, hogy nem újítók vagyunk, sőt épp az Írás betűje s a nagy doktorok tanítása az, amivel a nagy, a lélektelen testbe, a kereszténységbe lelket akarunk vinni.”

Sztalin már halott volt, de Rákosi Mátyásék leparancsolták a színpadról Németh László Galilei drámáját, mert az inkvizíció római pa-

lotájában üléselő bíbornoki kar vészesen emlékeztetett a Tájékoztató Irodára...

A pozsonyi ésszerű megegyezésig Dubček is eretnekvezér, haeresiarcha volt, csakúgy, mint Husz.

A szobor alatt bizonyoságot keres a tömeg, mert Csehszlovákiában mindenki attól tart, hogy a nyilatkozat mellett titkos egyezményeket is aláírtak.

Aleksander Dubček első titkár esti televíziós beszéde oszlatta el a félelmeket:

— Teljes nyíltsággal kijelentem, hogy, akárcsak az ágcsernyői tárgyalás után, most sincs ok semmi aggodalomra függetlenségünket illetően. — A képernyőről ránk tekintő komoly arcú ember meggyőző szavakkal fejezte be beszédét: — „Rövid beszédemben azt akartam önöknek mondani, hogy a CSKP Központi Bizottságának elnöksége teljesítette a feladatot, amellyel a Központi Bizottság és önök valamennyien megbízták, hogy a tanácskozás eredménye rendkívül előnyös a nemzetközi kommunista mozgalom fejlődésére. Biztosítani kívántam önöket arról, hogy a közzétett nyilatkozaton kívül semmi más határozatot nem fogadtunk el, és ezért az aggodalmak teljesen alaptalanok. A nemzetközi együttműködés a CSKP és a többi kommunista párt között tág teret nyit demokratizálódási folyamatunkhoz, és határozottan folytatjuk január utáni utunkat.”

Augusztus 5., hétfő

Többször jártam Prágában, mindig egy-két napra érkeztem, reggeltől estig tartó tárgyalásokra. A városból annyit láttam, mint az amerikai turisták Európából: mindenfelé élvezettek, betekintettem múzeumokba, templomokba, hogy elmondhassam, ezt is láttam, ott is jártam. Ezúttal sem lesz időm kószálni a Mala stranán, sem ódöngeni a Moldva partján. Megint futó benyomásokkal, pillanatfelvételekkel távozom a városból.

A Vencel teret feltúrták, földalatti vasutat vagy aluljárót építenek. Megállok egy kenyérbolt előtt, és hirtelenében húszféle péksüteményt számolok össze. A kirakatok teltek, a választék kielégítő, úgy látom, nincs sok hiánycikk. Az utcai gyümölcsárusok apró, csúnya szilvát és őszibarackot kínálnak; az élelmiszerboltok viszont zsúfolásig teltek. A jabloneci ékszerek üveges fényüket csillogtatják a kirakatokban, a hírneves cseh kristály eltűnt, elcipelik a turisták.

Meglep a nagy idegenforgalom, azelőtt sose láttam ennyi külföldi rendszámú kocsit.

A téren egymáshoz kapcsolt két villamoskocsiban lakodalmas menet. A menyasszony fátyla kileng a nyitott oldalú villamosból.

Ma végre eljutottam nagykövetségünkre, a Mostecka, a Híd utcába. A gyönyörű barokk palotát Kaunitz herceg építtette, Jugoszlávia a román Máriától kapta hozományba. A nagykövet titkárnője panasolja, hogy rossz a szobák beosztása. A falakon hirtelenében öt édeskés Vlaho Bukovac-képet számlállok össze. A manierizmus remekei. Bukovac felkapott, divatos arcképfestő volt, a század elején Prágában tanított, ezért kerülhetett ide ennyi festménye.

Barokk fotelekben ülünk, fölöttünk a stukatúros mennyezetten mozog és cseng a nagy kristálycsillár, valaki lépdel felettünk az emeleten.

A követségen semmi pontosat nem tudnak arról, mikor érkezik Tito Prágába. Jövetelét a múlt hétre tervezték, de többszöri halasztást szenvedett, a vártnál jóval tovább elhúzódó ágcsernyői tanácskozás miatt. A látogatás jelentősége és jellege is megváltozott a pozsonyi hatos találkozó után. Rádiógramok futnak Prága és Brioni között.

A titkárnő egy halom levelet tesz elém: egyének és intézmények ákombákkal és szép margóval írt köszönő és köszöntő levelei Jugoszláviának és Titónak, a kiállításért, a támogatásért.

A Hradzsín közel van, néhány kanyargó, meredek utcácskát kell csak megmászni. Odébb van a Julius Fučík park, ahol most magyarazzák Prága pártaktívájának, hatezer embernek, a pozsonyi nyilatkozatot. A Nemzeti Front országszerte előadások sorozatát tervezi: mindenkinek tudnia kell, milyen küzdelmet kellett vívni a januárban megkezdett demokratikus folyamat megőrzéséért. A pozsonyi megállapodás Prokurstész-ágyba kényszerítette a reformot, feltehetően lelassítja a folyamatokat, de a vezetőség, minden jel szerint, folytatja a megkezdett utat. Nem hátrálhat meg, mert elvesztené a nép támogatását.

Hangjában keserőséggel meséli S., hogy az utóbbi években a kis kaliberű Novotny csak a kényszer eszközeivel tartotta fenn magát, lejáratva a rendszert és a szocializmus eszméjét.

Tudom S.-ről, hogy távoznia kellett igazgatói posztjáról, mert társágban, kissé ittas fejjel, becsmérelte Novotnyt. Helyébe Novotny fiát ültették, akiről S. azt meséli, hogy közvagyon képező tárgyakat hordatott elegáns magánvillájába, megtartott a hadseregtől kölcsönkért Mercedes kocsit stb. Vég nélkül sorolja a becstelenségeket, a törvényt-szegéseket.

A szállodában felkeresett P. a külügyminisztériumból, és kivitt Barandovba. Este van, és a vendéglő teraszáról már nem látni a hegy alatt elfolyó Moldvát. Csak néha figyelmeztet a csehek nemzeti folyójára egy vontatógőzös dudája.

P. rávesz, hogy egy tompuszt, egy havannai szivart tegyek a számba. — Ezzel fizet Kuba gépeinkért — mondja. — Tudja, hogy 800 millió dollár kintlevőségünk van a szocialista országokban? — kérdi. Jugoszlávia és Csehszlovákia gazdasági együttműködésének nagy lehetőségeiről beszél, a közös megjelenést szorgalmazza harmadik piacokon.

Körülöttünk egymásba feledkezett párok táncolnak, a pincér román bort tölt a pohárba. P. témáról témára siklik. — Az ország menthetetlenül tovább süllyedt volna, ha nem következik be január, ha nem hozták volna meg az áprilisi akcióprogramot. Őszintén mondom — folytatja —, nálunk majdnem befellegzett a kommunizmusnak. Az emberek apatikusak voltak, a gyárakban lazsáltak. Most viszont, mint varázsvessző érintésére, mindenki a párt felé fordult. Megint vonzó az eszme, és Dubčekék vonzóvá tették az életet is. A konzervatív falu is a párttól várja a megújulást. Ha hiszi, ha nem, a szovjet nyomás, ha elkésérette is az embereket, de közelebb hozta őket a párthoz.

— Ötvenéves történelmünk folyamán sose volt nagyobb egység az országban, a csehek és szlovákok, és a kisebbségek között. Mondok valami meglepőbbet — mondja vidáman P. — Napok alatt több, mint egymillióan írták alá a Literarni Listyben megjelent szöveget az Ágcsernyőn tárgyaló küldöttek buzdítására. Nos, az utcai asztalokra ki-

tett listákat nemcsak polgáraink írták alá. Látnia kellett volna, milyen élvezettel iratkoztak fel a lengyel és a keletnémet turisták.

Dubček nemcsak Csehszlovákia népeinek a szívébe költözött be, de bevonult madame Tussaud világhírességei közé, a viaszbábuk múzeumába — olvasom a Večerni Prahában.

Augusztus 6., kedd

A lapok közlik, hogy Szergej Scsemenko hadseregtábornokot nevezték ki a Varsói Szerződés csapatainak vezérkari főnökévé, Kazakovot „egészségi okokból, kérésére felmentették”. Újabb jel, hogy feltámasztják a sztalinistákat.

Scsemenko Sztalin utolsó nagy műperében, az „orvosok pörében” szerepelt. Nem mint vádlott, hanem mint a „fehérbe öltözött gyilkosok” leendő áldozata. Sztalin halála után két ranggal lefokozták a hamis tanút, és elsüllyesztették a végtelen tajga valamelyik katonai körzetében. Most megint előkelő szerepet kapott.

Tegnap arról érkezett hír, hogy meghalt Rokoszovszkij marsall, a sztalingrádi hős, a szovjet hadvezérek talán legvonzóbb személyisége, de akit szatrapa minőségben Sztalin lengyel hadügyminiszternek nevezett ki 1949-ben, amikor Gomulka börtönbe csukatta. A lengyel egyenruhába bújtatott orosz tiszt akkoriban lengyelesen „w”-vel írta nevét, de minden visszalengyeledési kísérlete ellenére sem sajnálta, amikor a rácsok mögül szabadult Gomulka 1956-ban hazaküldte. Sztalin a hűbéri korra emlékeztető eszközökkel kormányozta birodalmát, nemcsak a Szovjetuniót. Sem ő, sem utódai nem találtak kellő, korszerű intézményeket arra, hogy szabad közösségbe tömörítsék a független szocialista országokat. Mint a középkori uralkodók, akik vazallus grófokra bízta tartományait, úgy tartotta és kezelte Sztalin Rákosi Mátyásait a szocialista országokban, amelyet a vörös hadsereg szabadított fel.

A hűbéri viszonyokban valóban jártas volt Sztalin. Erről tanúskodik a következő eset: egy nála járt jugoszláv küldöttségnek mesélte, néhány hónappal a tájékoztatóirodás viszály kirobbanása előtt. — Ha a cárok nem tudtak megegyezni a zsákmány felosztásában — magyarázta —, a leggyöngébb hűbérúrnak osztották ki a vitás területet, hogy kellő pillanatban könnyebben vegyék vissza tőle.

A varsói találkozó, a varsói levél vésszesen emlékeztetett a Tájékoztató Iroda módszerére. Dubčekék is megtagadták a Canossa-jarást, nem hajtották fejüket a sztalini típusú vazallusi igába.

A sztalinista tábornok előléptetését ellenben a desztalinizációs folyamat veszteséglistájára kell írni.

Augusztus 7., szerda

A Nemzetközi Újságíró Egyesületben jártam, a Párizsi utcában, ahol jól értesült elvtársak beszéltek a gazdasági reformról. A cseh üzleti szellemre jellemzően, pénzért vették meg propagandaanyagukat.

Obakar Šik és gazdasági vezérkara bejárták a világot. Minden tapasztalatot feljegyeztek, és leszűrték belőlük a számukra megfelelőt —

mondja C. Olcsóbbá akarják tenni az államigazgatást, és kifizetődővé a termelést. A gazdasági irányításból eltávolítják a bürokráciát és a gazdaságon túli felfogásokat. Szakemberek törzskaraival kívánják irányítani a döntésben eddig lefokozott vállalatokat. Munkástanácsokat hoznak létre, amelyek a vállalati politikát vezetik.

Nem takargatták, hogy az ország gazdasági helyzete súlyos, amit a korábbi vezetőség állhatatosan leplezett. Külföldi kölcsönökről beszélnek, amelyek nélkül nem tudják szanálni a helyzetet.

Mindenki bizakodó, ám cseh módszerességgel és kitartásukra jellemzően nem várnak gyors sikert. Legalább ötévi kemény munkára van szükség, mondják, hogy kilábaljanak a gazdasági kátyúból.

Nincs tetemrehívás, nem hánytorgatják fel a felelősséget a múlt hibáiért, habár a gyárakban követelték a kivizsgálását, ki hibás azért, hogy egészségtelenül túlméretezték az acéltermelést és a gépgyártást.

A szovjet sajtó az utóbbi napokban nemcsak politikai és ideológiai, hanem gazdasági eltévelyedéssel is vádolja Csehszlovákiát. Számadatokkal igazolja, mennyire függ a testvérország a szovjet olajszállításoktól, vasércről. Figyelmeztet a Nyugattal való kereskedelem veszélyére, a tőkés piac hullámnzására, a monetáris csapdákra, sőt a Szuzei-csatorna lezárásával előidézett olajárak emelkedésére is.

— Arról nem írnak — panaszolja C. —, hogy gyáriparunkat az ő szükségleteikhez kellett igazítanunk, és korszerűsítés helyett, sorozatgyártás helyett egyes gyártógépeket készített iparunk, fellebbezhetetlen megrendeléseik kielégítésére.

A csehszlovák gazdasági válság is a politikai függőség funkciója. A világ iparilag egyik legfejlettebb országát szintjén aluli minta szerint kormányozták, és lefokozták Európa egyik legrégebb munkásosztályát.

Augusztus 8., csütörtök

A központi pártlap, a Rude Pravo kivételével, amely csak rövid hírből jelenti Tito elnök holnapi érkezését, a többi lap bőven és lelkesedve ír. A biztonsági intézkedések elvetésével közlik a lapok a várva várt vendég útvonalát a ruzynai repülőtérről a Hradzsinig. Ezúttal nem lesznek kivonultatott kollektívák, sem az út mentén felállított iskolásgyermekek. Titót azok fogják ünnepelni, akik szívből várják. Ezekkel közlik a lapok, hol láthatják a jugoszláv elnököt, mert a látogatás programja semmilyen nyilvános megjelenést, semmilyen tömeggyűlést nem lát elő.

Ezt magyarázom L. kartársnak, aki öltözködésben és magatartásban olyan hangsúlyozottan és tipikusan angol, hogy már nem hat angolnak.

Igyekszem meggyőzni, hogy amilyen kívánatos volt elnökünk látogatása a csehszlovák vezetés számára, olyan problémává vált Pozsony után. A közhangulat követeli Titót, a vezetők pedig félnek attól, ne hogy Moszkvában ellentüntetésnek tekintsék a lelkesedést.

L. keleti specialista, főleg Jugoszláviára szakosította magát. Elismeri, hogy az angol lapok késéssel vették tudomásul a szovjet egységek kivonulását, és tévesen értékelték jelentőségét. Felhívja figyelmem főszerkesztője, C. cikkére, aki Brezsnyev közeli bukását jósolja.

— Hruscsovot — mondja — a kubai balsiker miatt vonultatták le a politika színpadjáról. Brezsnyevnek is mennie kell Pozsony után.

Eltérnek véleményeink. Hruscsov lefokozásának valódi okát máshol keresem. A kubai kivonulás az érdekövezetek felosztásáról tanúskodik. Hruscsov Nyugat-Berlinben, Kubán is megpróbált áttörni, aztán visszavonulásra kényszerült, a két nagyhatalom — nem tudni, mennyire ki-mondott, mennyire hallgatólagos — világfelosztási határa mögé. Nem a Camp Davidban tartott találkozó volt Hruscsov tehertétele, lecsúszását azzal magyarázhatjuk, hogy a XX. kongresszus után nem tudta következetesen folytatni a desztalinizációt. Nem tudott elég erőt, embert felsorakoztatni maga mellett.

Nem fejtem ki végig gondolatomat, hisz magam sem vagyok mindenben meggyőződve helyességéről. A most már nagyon öreg madame Tabouis-ra gondolok, aki minden zárt ajtó mögött folyó tárgyalásról „tudott”, és beszámolt róluk az Oeuvre-ben, ami perzse nem volt több okos, logikus következtetésnél. Ki tudja, mi zajlik a Kreml vastos falai mögött?

Augusztus 9., péntek

Felejthetetlen nap marad. A dátumot sem felejttem el, mert születésnapomon történt. Úgy elszorult a tonkom, mint sok ezer prágainak. Könnyfátyolos szemmel láttam öregeket és fiatalokat sírni az örömtől, a meghatódottságtól, amikor Titót köszöntötték a prágai repülőtéren.

Már az is megható volt, ahogyan a városból gyalogszerrel igyekeztek a prágaiak a tizenkét kilométerre fekvő repülőtérré. Láttam a felvonuló muzeális autókat, a kimustrált kocsikat, amelyeket csak a csehek műszaki hozzáértése tehetett gurulókká.

Egy ismeretlen férfi még délelőtt a kezembe nyomott az utcán egy kis jugoszláv zászlót. Autóikra köszöntő feliratokat pingáltak, mások házi készítésű feliratokat hordoztak, és vállukon cipelték gyermekeiket, hogy azok is lássák Titót. Régi, hagyományos és új szeretet hívta az embereket az utcára, hogy megköszönjék Tito határozott kiállását nyuguk mellett.

Prágaiak mondták, hogy felszabadulásuk óta nem láttak ilyen önfeledt és tömeges ünneplést.

A Hradzsín kapuit benyomta a tömeg, a Mátyás-kapun benyomult a várpalota udvarába, majd tovább a belső díszterre, ahonnan nem mozdultak addig, amíg Tito ki nem lépett a balkonra — ahonnan a csehszlovák köztársaság megválasztott elnökei köszöntik népüket.

Lefényképeztem egy nagyon öreg házaspárt: a néni ernyőt tartott a szitáló esőben férje fölé, aki egy kis színházi látcsövön igyekezett jobban látni Titót, de minduntalan lekapta a szeméről, mert zsebken-dővel kellett törülgetnie a szemét.

Augusztus 10., szombat

Tegnap este óta tárgyal a két küldöttség. A Hradzsinban a délutáni órákig folytatódtak a megbeszélések. Tito és Dubček, majd Mijalko Todorović és Oldrich Černik beszéltek. A tárgyaló felek politikájukat, a tervezett és gyakorolt társadalmi reformjukat tárták fel egymás előtt. Nem bírálták sem egymást, sem másokat. Amint értesültem, a nézetek nagyvonalúsága, a helyzetek és az erővonalak tárgyilagos felmérése és értékelése meggyőző hatást gyakorolt mindkét félre.

Sötétedett már, amikor a Hradzsin díszlépcsőjén bevonult az újságíróhad Tito elnök sajtóértekezletére. Több, mint egy óráig válaszolt elnökünk a kérdésekre. A jugoszláv újságírók ezúttal megértéssel átengedték a porondot csehszlovák kartársaiknak.

Osszegezem észrevételeimet: Tito következetesen a mérséklet hangján szólt; didaktikusnak szánta válaszait a sajtóról, az „építő jellegű” bírálatról beszélt; személyi súlyával alátámasztotta a pozsonyi nyilatkozatot; kidomborította a népek jogát a sajátos szocialista fejlődésre.

A sajtó ma adott hírt a CSKP Központi Bizottságában tegnap tartott sajtóértekezletről, amely kötelezővé tette, hogy az ország népeinek és nemzetiségeinek nyelvén megjelentessék a párt alapszabály-javaslatát.

„Az alapszabályok egyik legfőbb elve — olvassuk — szorosan összefügg a pártban és a társadalomban végbemenő demokratizálási folyamattal, sőt azon alapszik a kisebbség jogának az elismerése az ellentétes véleményre. A múlt tapasztalatain okulva a véleménykülönbség ezentúl nem tekinthető pártellenes vagy frakciós megnyilvánulásnak... Ugyanakkor természetesen, hogy a többségtől eltérő véleményt hirdetők is, ha jogukban áll is ragaszkodniuk meggyőződésükhöz, amellyel bármikor ismételten felléphetnek — kötelesek teljesíteni az elfogadott határozatokat.”

A pártdemokráciának ez a nagy horderejű tétele lehet, hogy a csehszlovák megújítási folyamat próbaköve lesz. Ha nem zúdítanak elene támadást, az annak lesz az ismérve, hogy nyugodtan folytathatják országépítésüket. Ellenkező esetben...

Dubčekék időnaptára augusztus 26-ára irányozta elő a szlovák pártkongresszust, szeptember 9-ére a CSKP kongresszusát. Rossz emlékmű hasonlat tör fel bennem: a Jugoszláv Kommunista Párt Központi Bizottsága 1948. május 25-én jelentette be V. kongresszusának megtartását. Június 28-án megjelent a Tájékoztató Iroda határozata.